

TERMINOLOŠKI ORIS BESEDE »KNJIZNICA«

STANE SUHADOLNIK

Ker je opomnil dr. V. Bohinec v Zgodovini knjižnic, da še ni preiskano, kdaj in od kod smo besedo knjižnica dobili, in ker ima tudi naše strokovno glasilo po nji ime, je prav, da stvar malo pretresemo in tako pomnožimo gradivo za knjižničarsko izrazoslovje. Da bo šlo laže, moramo najprej spoznati življenje besednih dvojic knjiga - bukve, besed, iz katerih so knjižnica in njene sorodnice narejene.

Stara domača beseda je bukve. Poznajo jo tudi drugi Slovani (predvsem zahodni) in je pomensko naslonjena na bukev, ker so nekoč od nje dobivali to, na kar so pisali, ali kakor je povedal Pohlin (Glos., 16): »... quia veteres in corticibus arborum, fagi, betulae etc. scribebant.« Izvira iz germanškega boko, Buchstabe. (Prim. Primic: Bukvar. 1814, 50.) Beseda knjiga je pri nas mlajša, zato pa je že dolgo znana vsem vzhodnim Slovanom, ki so si jo po vsi priliki izposodili ob turškem posredovanju iz kitajščine (k'üen, novo king). Razlage, da je praslovanskega, nordijskega, osetinskega ali asirskega izvora, so dosti manj verjetne. V starejših tekstih ima knjiga celo vrsto pomenov: črka, pisava, pismo, zvitek, deska, umetnost.

Naši predniki so imeli torej bukve. Tako je govoril in pisal Trubar, tako drugi protestantje. Ker pa so želeli, da bi njihova dela razumeli vsi južni Slovani, so manj znane besede po hrvaško tolmačili. Knjigo srečamo prvič v Kreljevi Postili 1567 (XV d), potem je služila Dalmatinu v predgovoru Biblije 1584 celo za šolski zgled pojasnila: »Taku, kateri bi nezastopil, kaj se reko Buqve, ta išči v'puhštabi B, taku najde, de se Buqve reko v'njega jeziki Knjige.« In na koncu, v registru, res najdeš: buque (crajski) = knyge (slovenski oli bezjački). Tu je bil besedo odkril Megiser in jo sprejel v prvi slovenski besednjak, a je kot Hrvatizem životarila le na papirju. Ljudje so rabili samo bukve (ali nemško buh) in te je 1711 oče Hipolit takole strokovnjaško popisal: »Bukve po zvonajni podobi, ali je en foliant, ali in quarto, ali in octavo, ali in Duodecimo, ali v'furmu eniga Regiſtra, ali dolziga formata, iz zapunki ali

nika, ki lahko nudijo, če že ne direkten podatek, pa vsaj migljaj, v kateri smeri naj raziskujemo. Dokaj točne razrešitve najdemo tudi v nekaterih izvodih časopisov ali knjig, kamor so jih vpisali uredniki ali dobri poznavalci razmer. V Narodni in univerzitetni knjižnici so na primer taki zapiski Fr. Levca in I. Vrhovnika.

Izredno dragocena je v tem pogledu tudi korespondenca, zlasti uredniška. Škoda, da je je tako malo ohranjene. Vendar še tista, kar je je, ni do kraja izčrpana. Omenim naj samo Levčevo korespondenco. Raziskovali so jo že z raznih strani in večkrat, a nam še vedno lahko da kakšen podatek, ki je ostal doslej neopažen.

Za tisk tega stoletja je z vsakim dnem več zamujenega. Sedaj še žive ljudje, ki bi utegnili po spominu razrešiti to ali ono nepravo ime, jutri jih ne bo več. Politični uvodniki, v naših dnevnikih na primer, se izhajali večinoma anonimno in le za redke vemo pisca. Danes so uredniki ali celo pisci teh člankov še tu med nami in bi nam lahko pomagali. Čez dvajset let to delo ne bo več tako lahko. Zgodovina pa bo iskala pojasnila, razumljivo, najprej pri bibliografu. Prepričan sem, da bi z objavo nerazrešenih psevdonimov in anonimov v javnem tisku dobili marsikakšen, morda sicer za vedno pozabljen podatek. Poskus beograjskega Bibliotekarja pred leti je bil uspešen, žal je ostal le poskus.

Tudi analiza teksta samega nam lahko da kaj novega. Morda zvemo za piščev idejni svet, za njegovo razgledanost, morda kaj o njegovem življenju. Vse to nas že nekoliko usmeri. Predvsem pri leposlovju nam včasih prav dobro služi stilna analiza. Vendar bo efekt manjši, kot bi pričakovali, ker je pisanje naših mojstrov besede, ki res imajo svoj stil, že dokaj raziskano, pri manj samostojnih osebnostih ali pri mladostnih in neizoblikovanih delih pa o samostojnem stilu težko govorimo.

Bodoči slovar bo moral skušati tudi razložiti izvor in pomen posameznih psevdonimov. Povedati bo moral, zakaj se pojavi ob prelomu stoletja pri nas toliko Ivaničev, Fedorov, Borisov, Rusmirov, Mladjenovičev, Budislavov, razložil bo ozadje regionimov Podgorjanski, Temeniška, Radinski itd., pojasnil bo Utvo, Harambašo, Sulfurija Udrihoviča, Gregorčičev X in druge. Tako zbrano gradivo bo lepa osnova za doslej nenapisano študijo o slovenskih psevdonimih.

Ob koncu bi moral povedati, kdo naj vse to naredi. No, tega namena ta sestavek nima. Hotel je le spomniti na potrebo slovarja slovenskih psevdonimov in na vire, iz katerih bo treba črpati podatke.

zijermenci inu na Voglejh okovane, od znotraj so ti plateci z'dvejmi platnicami, v'čassu tudi rezdileni v'stranice inu s'tim zamerkuvajnam na krajih.« (Orbis, 41.)

Sedemdeset let kasneje se je knjiga spet pojavila, to pot v Pohlinovem Besedišču. Še zmerom je bila sama, a ker je imela v njem z naklonjenostjo dodano pojasnilo, da je stara beseda, in v Glosarju še enkrat, da jo imajo vsi slovanski narodi, pri nas pa da je izumrla, je kar čez noč dobila domovinsko pravico tudi na Kranjskem, kakor jo je bila zaradi neposrednega vpliva kajkavcev že malo prej na Štajerskem in v Prekmurju. Od tod so jo poznali Popovič, Kuzmič (prim. njegovo Knjigo molitveno, 1783), Alič, Dajnko (Lehrb., 99) in seveda tudi Murko, ki ji je leta 1833 napisal tako toplo priporočilo. Pa glej: naslednjega leta je sestavil Dolenjec Jožef Kek z Metelkovo pomočjo slovar za šolsko rabo in v njem že stoji: knjiga, bukve, das Buch. In v posvetilu Bleiweisovih Novic 1843: »... v slovenskim natisnene bukve (knige) bodo zvesto pregledane.«

Kako je ravnal Prešeren? Besedo bukve je zapisal devetkrat, knjigo trikrat. Kadar je govoril o slovenskih stvarih (Nova pisarija, zasebna pisma), je izbral prvi izraz, če se je norčeval ali če je mislil na ostale Slovane, se je odločil za drugega (prim. puščico o Čopovih knjigah-figah ali sonet o šalobardah). Sodobniki so bili za te odtenke povečini gluhi, samo posamezniki so ga posnemali. Med njimi je šel najdlje Stritar. Potem ko je bil že sam uporabil knjigo v zgodnjih spisih in ko je bil Marn (Jez. 1866, 14) ugotovil, da je ta beseda zmaga, je prijel za metlo in čistil iz svojih in tujih del vse, kar se mu je zdelo papirnato, in pri tem zagrenjeno učil: »Jaz še vedno berem stare bukve, ko drugi čitajo nove knjige.« (SG 1868, 163.) Ampak nič se ni dalo več napraviti. Knjiga je izrinila besedo bukve do danes toliko na rob, da jo zapišejo pisatelji kvečjemu v premem govoru kmečkih ljudi, v vsakdanjem življenju pa jo tudi slišimo bolj redko, navadno s starinskimi ali satiričnimi prizvokom (gorske, črne, sanjske bukve: v bukve buljiti).

Vzporedno z vojsko med bukvami in knjigo se je večala želja, najti primerno besedo za prostor, kjer se knjige zbirajo, hranijo, izposojajo in berejo, pa naj bo speljana iz tega ali onega korena. Bukve in knjiga niti dandanes nista odložili orožja, zakaj premaganka kar noče oditi, baha se s preteklostjo in nekam pri moči je še, zmagovalka pa bi rada s sobojavniki vred reč čimprej končala. To je boj dveh častiljivih, enakovrednih nasprotnikov. Knjižnica in njene soznačnice

pa so kot enodnevnice, med katerimi ne ostane živa tista, ki je ali najlepša ali najmočnejša, marveč tista, ki ima največ — sreče.

Zgodovinarji trdijo, da je bila zasnovana prva knjižnica na Slovenskem v Stični v drugi polovici 12. stoletja. Kmalu potem so jih dobili vsi večji samostani. Protestantje so jih pomnožili s knjižnico kranjskih deželnih stanov in z zasebnimi zbirkami, med katerimi je bila najlepša Bohoričeva. Kako in kaj so vsem tem »knjižnicam« pravili, je težko reči: slovenskega izraza najbrž še ni bilo.

Prva priložnost, da bi se zapisala ali napravila ustrežna beseda, se je ponudila protestantom ob prevajanju biblije, v kateri je vsaj na dveh mestih govor o biblioteki in kjer se rabi prav ta izraz (Esdra I/5 in 6; Jeremija 36). A ker Dalmatin ni delal po vulgati, temveč po Lutru, je uporabil namesto »biblioteke« hišo (kraljevih šacev), kamro in kancelijo, skratka besede, kakršne imajo nemški in drugi istočasni prevodi: Schatzhaus des Königes, la maison des trésors du roi, riznica, hazna, dom, hram, klijet ipd. (Kasnejše izdaje biblije so te netočnosti popravile.) Seveda se ne smemo čuditi; knjižnice so bile majhne, dosti jih ni bilo, pravega razločka med knjižnico in knjigarjo ni bilo — še štiri stoletja kasneje so se pojmi mešali. Zato je tudi Megiser leta 1592 knjižnico enkrat poskušal opisati s ker se Buqvi hranu (I 4 a), drugič pa mu je pomenila bukvarico oz. štacuno h bukvam (A 7 b). Za zdaj se ne da dognati, ali je bukvarico sam naredil ali jo je kje slišal. Izposodil si je gotovo ni. To besedo sta vzela od njega Alasia in Apostel, le Kastelec (povsod s. bibliotheca in libraria) je ostal pri opisu: kamra, kir se buque hranio.

Pojma je ločil Hipolit (Dict., 342) in zapisal o knjižnici, da je bukvena kamra ali hramba, v kateri se ena cejla sprava tih bukou vkupaj hrani — bukvarija, knjigarjo je imenoval bukvena štacuna. Stvar ni bila všeč samovoljnemu Pohlinu, pa je namesto bukvarije nasvetoval dva nova izraza: bukvališče in knjigarija (Gram., 120). Njegov naslednik Gutschmann (Wört., 52) se je sicer ogrel za bukvališče, toda v isti sapi je zagovarjal tujko biblioteko; ta se precej še ni prijela, pač pa so jo začeli pogosteje rabiti po Murku. Pa pustimo besednjake in slovnice ter odprimo Ljubljanske novice! V njih naletimo leta 1798 (No. 25) na Vodnikovo sporočilo, da je imel oče Marko »v'bukviši tiga klostra Bohoričovo inu Hypolitovo gramatikok«. Nova soznačnica, bukvišče, se je kakor ime za knjižnico ali knjiž-

KDAJ SO SE SLOVENCİ PRVIČ SEZNANILI Z DECIMALNO KLASIFIKACIJO?

FRANCE DOBROVOLJC

no omaro brž razširila in živel a celih sto let. Potem se je iz Ravnikarjeve jezikovne vneme rodila bukvarnica (Zgodbe III., 319). Zanj o so se najprej navdušili poklicni knjižničarji (Komač, Nov. 1850, 23—26) in dijaki (Torbica 1863, 73), navsezadnje pa so jo, ko so ustanavljali čitalnice, splošno sprejeli. Z njo je povezan kos naše zgodovine: spomin na narodnostno zatiranje, na marčno revolucijo in zlagano hejslovanstvo.

Cel kup predlogov najdemo pri Murku, in sicer: bukvarnja, bukvohranišče, knjigohranilišče, knjižišče in knjigarnica. Prvi dve besedi je po ruskem ali hrvaškem zgledu sam skoval, tretja je vzeta iz Stullija, četrta iz Dajnka. Peta, s katero je predril v javnost, je prav tako izposojenka, le da jo je namesto njega prepisal iz Jambrešičevega Leksikona (1742, 66) že Apostel (Dict. 1760, 80). Slovenci smo bili narod slovničarjev in besednjakarjev — in da bi bili potrdili to sveto resnico, so si sodobniki izmislili še bukvišnico, knjižišče, knjigoshrambo, knjižnjak, knjižnik in knjigarno (ta je bila posebno ljuba Tomu Zupanu).

Nekako sem spada tudi knjižnica, eden zadnjih predlogov. Besedo smo dobili od Hrvatov, katerih leksikologi so jo zasledili že v letu 1564 (Rad 214, 68). Pri nas se je vstric knjige pokazala najprej na Štajerskem. Apostel jo je poznal 1760 kot knyzico, potem si jo je okoli 1830 pripisal v Adelungov besednjak šolnik Alič, Murko jo je vzel v slovar 1833 kakor Schriftstellerin, leta 1844 (80, 91) pa se je pojavila v Bleiweisovih Novicah. Kmalu nato je poučeval prof. Navratil mladino v Vedežu (1848, 156): »Pratike se dobe še v Ljubljanski knjižnici v enem zvezki. Knjižnica (Bibliothek) se imenuje sploh nabira bukev, tukaj pa shramba veliko tavžent bukev, ktere sleherni zastoj brati sme. Ljubljanska knjižnica je ravno v tisti hiši kot šole.«

V drugi polovici prejšnjega stoletja se je vnel med besedami bukvišče, bukvarnica, knjigarnica, knjižnica in biblioteka boj za obstanek. (Gl. Šola 1882, 81.) Zmagali sta zadnji dve. Biblioteka je kot izposojenka iz grščine oziroma latinščine prešla v strokovno in znanstveno literaturo, knjižnico pa je sprejela v lepo slovstvo in v vsakdanjo rabo slovenska moderna (prim. Cankarjeve Hlapce) in ji dala s tem pečat domačnosti.

Med slovenskimi bibliotekarji na splošno prevladuje prepričanje, da je prvi seznanil našo znanstveno javnost z decimalno klasifikacijo Avgust Pirjevec v svoji znani knjigi Knjižnice in knjižničarsko delo (Celje 1940), za njim pa malo obširneje I. Porad s svojim člankom O decimalni klasifikaciji, ki je izšel v Elektrotehniškem vestniku 1942 in ki ga je kmalu zatem neki anonim precej dobesedno posnel v dveh člankih Slovenskega Naroda 1943. To pa ne drži. Prvi glas o decimalnem sistemu, ki se je spopolnjen zelo razširil posebno po anglosaškem svetu, po letu 1948 pa tudi pri nas predvsem v znanstvenih knjižnicah in bibliografijah, je v resnici med Slovenci skoraj 30 let starejši, čeprav so na to popolnoma pozabili oziroma prezrli.

O Deweyevem sistemu razvrstitve vsega človeškega znanja po decimalnem načinu je v našem tisku prvi spregovoril še živčiji inženir v pokoju Henrik Pajer iz Ljubljane v III. letniku (1913) goriške revije Vede v članku z naslovom Svetovna organizacija duševnega dela. To se je zgodilo v tistih časih tesno pred prvo svetovno vojno, ko se je nekaj mladih slovenskih znanstvenikov začelo pripravljati na univerzitetno kariero v pričakovanju, da se bo v kratkem izpolnila dolgoletna želja slovenskega naroda — ustanovitev lastne univerze — in je to prepričanje sprostilo celo vrsto novih spodbud in nasvetov, kako organizirati mlado slovensko znanstveno delo.

Inž. Pajer v začetku svojega članka najprej razpravlja o standardnih formatih za razne tiskovine, ki so jih tiste čase ravno začeli uvajati v Nemčiji z željo, da napravijo konec anarhiji na tem področju. Njegov nasvet slovenskim tiskarjem, založnikom, knjigovezom in izdajateljem revij, da bi se oprijeli teh metod in norm, je takrat seveda ostal glas vpijočega v puščavi. V nadaljevanju svojega članka nato poroča o decimalni klasifikaciji, kakršno je zamislil Amerikanec Melvil Dewey. V razpravljanju o tem sistemu inž. Pajer zelo kritično pretresa njegovo vrednost in ga ne sprejema kot kako novo razodetje, ki ga je treba prevzeti v celoti brez rezerve. Precej natančno in podprto s primeri razloži bistvo te klasifikacije in pride do zaključka, da decimalna klasifikacija sicer ni dovolj znanstveno utemeljena, ker ji zaradi svojevoljne razdelitve manjka znanstvena objektivnost. Po njegovem mnenju pa je od vseh do